

ACTES DEL XXè CONGRÉS D'HISTÒRIA DE LA MEDICINA CATALANA. Vic. Juny 2018

ELS INICIS DE L'ACADÈMIA DE MEDICINA DE BARCELONA. LES APORTACIONS DELS METGES OSONENCS

BERNAT, Pasqual

Centre d'Estudis d'Història de la Ciència UAB

RESUM: Pau Balmas, Josep Pasqual i Josep Coll, tres metges de la comarca d'Osona, van treballar activament perquè l'Acadèmia de Medicina de Barcelona es convertís en una realitat sòlida. Tots tres des de les seves posicions professionals i institucionals van maldar perquè la nova corporació assolís els seus objectius de renovació i innovació. Les aportacions que hi feren van ser de gran importància, ajudant a la superació de les dificultats inicials i a la posterior consolidació i creixement. Tot seguit passem a glossar la trajectòria professional d'aquest metges i explicar la naturalesa d'aquestes contribucions i les circumstàncies històriques i mèdiques que les acompanyaren.

PARAULES CLAU: Acadèmia, Barcelona, segle XVIII, Medicina, Osona.

RESUMEN: Pau Balmas, Josep Pasqual y Josep Coll, tres médicos de la comarca de Osona, trabajaron activamente para que la Academia de Medicina de Barcelona se convirtiera en una realidad sólida. Los tres facultativos, desde sus posiciones profesionales e institucionales se esforzaron para que la nueva corporación alcanzara sus objetivos de renovación e innovación. Las contribuciones que realizaron fueron de gran importancia, ayudando a la superación de las dificultades iniciales y la posterior consolidación y crecimiento del nuevo proyecto. En este artículo se glosa la trayectoria profesional de estos médicos y se explican la naturaleza de estas contribuciones y las circunstancias históricas y médicas que las acompañaron.

PALABRAS CLAVE: Academia, Barcelona, Siglo XVIII, Medicina, Osona.

ELS INICIS DE L'ACADÈMIA MEDICOPRÀCTICA DE BARCELONA

L'embranchida que experimentà el coneixement científic al llarg dels segles XVII i XVIII a Europa va empènyer la comunitat científica a cercar formes d'organització institucional que permetessin comunicar i gestionar el cada cop més gran bagatge de coneixements que l'estudi de la naturalesa acumulava. L'objectiu era compartir i intercanviar experiències i idees pròpies o d'altres amb la finalitat de fer avançar i difondre la pràctica científica de cada disciplina. A banda de les actuacions que alguns governs de l'època van fer per aixoplugar institucionalment el conreu de la ciència, des de la mateixa societat civil van sorgir tot un seguit d'iniciatives que van tenir les concrecions més reeixides en les societats i les acadèmies científiques.

Al nostre país la creació, l'any 1764, de la Conferència FísicoMatemàtica de Barcelona, que més tard esdevindria Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts,

va ser la primera materialització d'aquesta voluntat de dinamització i organització de la tasca científica. Una concreció que mitigava l'absència d'institucions acadèmiques oficials a la capital catalana després de l'entrada en vigor de les disposicions universitàries del decret de Nova Planta i que només la creació del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona l'any 1760 havia apaivagat en certa mesura. Precisament, va ser en aquest ram de les ciències, el de la sanitat, on es produí el següent moviment d'institucionalització, procedent des d'instàncies no oficials, promogut com era des del mateix col·lectiu dels metges. Ens referim a l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona.

Els primers antecedents de l'Acadèmia els trobem l'any 1754 amb el memorial adreçat al rei signat per un grup de metges en el qual es demanava que es restablís a Barcelona l'ensenyament de la medicina. La resposta de la Corona va arribar vuit anys més tard, el 1762, refusant la petició. Amb tot, l'abril de 1770 es torna a insistir, aquesta vegada rebaixant una mica els continguts de la demanda i circumscrivint-la a la petició de creació d'una acadèmia mèdica. Aquest cop la resposta va arribar ben aviat. Al cap de poques setmanes, el 4 de maig, s'atorgava l'autorització. La primera reunió de la nova corporació es produí el 2 de juliol d'aquell mateix any¹.

Els inicis de la nova institució no van ser fàcils, atesa la desconfiança que el nou projecte despertava entre la classe mèdica de la capital catalana. Una part dels metges de la ciutat pensaven que la nova corporació podia atemptar contra el lliure exercici de la professió mitjançant l'establiment de noves taxes o instaurant una jerarquització professional. Els nous acadèmics intentaren allunyar aquestes temences, però hagueren de passar alguns anys, amb el desmentit de la mateixa actuació acadèmica, perquè el projecte acabés consolidant-se. La idea fundacional de la institució era la d'obrir la medicina al ventall ampli que representaven les altres ciències, sobretot les naturals. Aquesta obertura també havia de venir acompanyada d'una renovació dels mètodes d'estudi i debat de la tasca mèdica. Es propugnava la presentació de memòries sobre casos pràctics en sessions acadèmiques amb l'objecte de comunicar experiències a la resta de facultatius per tal d'afavorir el debat i l'intercanvi d'opinions i coneixements. Aquesta metodologia era àmpliament utilitzada en els fòrums mèdics europeus més avançats de l'època i representava una nova forma d'abastar el coneixement de la pràctica mèdica, més propera a l'empirisme i la realitat mateixa de la malaltia, distanciant-se de la tradició teòrica i poc interactiva que dominava bona part de la medicina d'aquell temps. Aquestes actituds lligaven amb les idees del metge anglès Thomas Sydenham sobre la importància de construir una "història natural de la malaltia"². Això portava els metges a propiciar la recopilació d'observacions per tal de poder definir i entendre les malalties. També s'abandonava el mètode dialèctic per adoptar l'ús del mètode inductiu, que comportava l'adopció d'estratègies d'altres ciències, com l'experimentació,

---

1. Sobre el procés de gestació i els primers anys de l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona vegeu ZARZOSO (2003), p. 129142 i (2004), p. 143157. Sobre aquesta mateixa institució vegeu MONTSERRAT(1954). Vegeu també CORBELLA (2016), Vol. I, p. 503520.

2. Sobre aquesta idea de Sydenham vegeu: King (1970) i LEONARD, (1990).

l'observació i el càlcul. Un corpus d'idees i actituds que arribaren a Barcelona via Montpeller i que amb el decurs dels anys impregnà l'activitat de la nòmina mèdica barcelonina i catalana.

Tres metges osonencs, Pau Balmas, Josep Pasqual i Josep Coll van treballar activament perquè el projecte acadèmic que acabem d'esmentar reeixís. Tots tres des de les seves posicions professionals i institucionals van maldar perquè la nova corporació assolís els seus objectius de renovació i innovació. Les aportacions que hi feren van ser de gran importància, ajudant a la superació de les dificultats inicials i a la posterior consolidació i creixement. Tot seguit passem a glossar la trajectòria professional d'aquest metges i explicar la naturalesa d'aquestes contribucions i les circumstàncies històriques i mèdiques que les acompanyaren.

PAU BALMAS I EL MOMENT FUNDACIONAL

Pau Balmas i Monsech va néixer a Torelló el 30 de juliol de 1735. Era fill de Josep Balmas i de Francesca Monsech³. La família Balmas es dedicava a la manufactura de la llana, una activitat que havia fet possible una situació econòmica folgada i que va facilitar que el nostre jove protagonista pogués estudiar i no hagués d'incorporarse a l'empresa familiar.

Probablement el nostre home féu els seus primers estudis a Torelló i al Seminari de Vic per després passar a fer el batxillerat a Osca, on existia una facultat de medicina on hi anaven a estudiar molts joves catalans. Tanmateix, malgrat que Balmas hi obtingué el títol de batxillerat l'any 1755, decidí finalment continuar els estudis a la Universitat de Cervera, únic centre d'aquesta categoria al Principat. S'hi doctorà l'any 1762, amb vintiset anys i set anys després d'haver obtingut el batxillerat a Osca, cosa que representa un retard en el periple habitual de la formació d'un metge d'aquell temps. Desconeixem les raons d'aquest retard.

Un retard, però, que no es va produir a l'hora de començar la seva tasca professional. Efectivament, el mateix any 1762⁴, acabat de doctorar, va guanyar les oposicions per una plaça de metge de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona⁵.

En aquest sentit, i en el mateix àmbit de l'Hospital, devia jugar un paper important la figura del metge Carles Vicent Rossell, que, a més de ser probablement la persona que l'avalà en el seu ingrés a l'Hospital, exercí segurament una influència significativa en l'orientació professional i científica del nostre home⁶. Rossell, que també era oncle de Balmas, era ferm partidari de la renovació de la medicina al

3. Trobareu informació sobre la vida i l'obra de Pau Balmas a: BERNAT (2013b) i (2010) i VERDAGUER, (2008).

4. Vegeu DANON (1976).

5. Sobre la història i la funció sanitària de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona vegeu: DANON (1978) i HUGUET (2011).

6. Carles Vicenç Rossell va ser una figura clau en la pràctica mèdica catalana de mitjans del segle XVIII. Era metge de l'Hospital de la Santa Creu, de la Junta de Sanitat de Barcelona i metge examinador del Protomedicat català reformat. Va ser un dels impulsors de la Conferència FísicoMatemàtica de Barcelona i de l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona. Vegeu: CALBET, (1981/1984), Vol. 3. p. 57; i ZARZOSO (2004), p.51.

nostre país, mostrantse sempre obert a les novetats científiques. Una actitud que també seguí el nostre protagonista i que probablement, juntament a la proximitat familiar, va ser un factor important per tal que la seva carrera mèdica tingués en les institucions públiques la seva màxima expressió.

L'any 1765, Rossell, ja gran i amb problemes de salut, va demanar de ser substituït en el càrrec de metge de la Junta de Sanitat de Barcelona. Pau Balmas va ser l'elegit per fer aquesta substitució. Una entrada en aquesta institució que devia comptar amb el fort aval de Rossell, atès que davant del jove candidat Balmas hi havia altres metges amb un recorregut professional més ampli que no pas el seu⁷. A la mort de Rossell, l'any 1769, el nostre home passava a ser titular de la plaça. Va ser, precisament a la Junta de Sanitat de Barcelona on Balmas va fer un exercici de la medicina amb més projecció social i on se'ns mostra com un metge amb un sentit avançat de la pràctica mèdica. Juntament amb els altres dos metges de la Junta, Rafel Steva i Lluís Prats, Balmas va formar part de l'equip de medicina pública que durant més de vint anys va informar les autoritats municipals de multitud d'afers sanitaris, dictaminant sempre amb un criteri d'alta professionalitat, caracteritzat per un sentit objectiu i empíric dels problemes de sanitat pública, sempre basats en els criteris de la medicina més avançada de l'època.

Al llarg del segle XVIII s'anà consolidant a Europa una creixent preocupació per a la salut pública. Diverses causes expliquen aquesta circumstància. L'aposta mercantilista que privilegiava les polítiques proteccionistes en l'ordre econòmic tenia també en l'augment i la conservació de la població un dels seus eixos, atès que el potencial demogràfic d'un país representava la seva principal riquesa. D'altra banda, les autoritats aplicaven cada vegada amb més freqüència criteris de racionalitat en l'administració civil amb l'objectiu de mantenir l'ordre establert i evitar moments d'incertesa social, cosa que tenia en la prevenció de possibles crisis desestabilitzadores, com ara una epidèmia, una de les seves expressions més genuïna. Els metges, a més, exercint corporativament, feien valdre els seus coneixements per preservar aquests principis, tot oferintse com a factors indispensables d'una política sanitària pública eficient. A Barcelona la plasmació d'aquestes circumstàncies la constituí la Junta de sanitat local⁸. Arran de la nova organització institucional i administrativa que suposa la derrota catalana en la guerra de Successió, l'antiga Junta del morbo, que s'ocupà durant els segles moderns dels afers sanitaris de la ciutat, es convertí en la Junta de Sanitat, una institució que, si bé tenia els mateixos objectius, obeïa criteris centralistes, perdent l'autonomia financera i la capacitat sancionadora que la seva predecessora havia

---

7. En aquest sentit, Alfons Zarzoso ens informa que Balmas passà davant d'un metge com Josep Soriano amb més de vint anys d'experiència professional i amb una gran reputació. Vegeu ZARZOSO (2003).

8. La història de la Junta de sanitat de Barcelona la coneixem en molt bona part gràcies a les investigacions d'Alfons Zarzoso. Sobre aquest tema vegeu els següents treballs d'aquest historiador: ZARZOSO (2007), p. 669680; (2001), vol. 14, núm. 11, p. 8190; (1996) i (1994). Vegeu també FIGUEROLA (1982).

gaudit⁹. La nova Junta comptava amb el treball de metges que emetien informes sobre temes sanitaris que majoritàriament responien a consultes fetes per la Reial Audiència.

El creixement de l'activitat econòmica de la ciutat al llarg del segle amb la conseqüent crescuda demogràfica, va comportar una modificació significativa de les condicions de vida que suposaven nous reptes sanitaris. L'increment del tràfic marítim i terrestre i el volum d'intercanvis amb altres territoris va fer que la por a un brot epidèmic planés durant tot el segle damunt la ciutat. Les polítiques de prevenció van prendre volada. Es recuperaven les idees hipocràtiques que establien la relació directa entre malaltia i medi ambient¹⁰. L'epidèmia només s'evitaria si s'impedia el desenvolupament dels factors ambientals que la propiciaven. Calia eliminar els focus de generació i expansió dels "miasmes" causants de la patologia. Les mesures d'higiene i de control sanitari esdevingueren anotacions cada vegada més freqüents en les agendes municipals al mateix temps que es convertiren en assumptes habituals en la quotidianitat dels ciutadans. L'exercici de responsabilitat que representava la presa d'aquestes mesures atorgava a les autoritats sanitàries i als metges de la Junta, que al seu torn podien mostrar la seva utilitat pública, la legitimitat i autoritat necessàries per gestionar qualsevol incidència sanitària que pogués posar en perill tant l'estabilitat social com l'activitat econòmica de la ciutat.

Durant el període en què Pau Balmas actuà com a metge de la Junta de Sanitat (1765-1789) l'activitat de la institució va ser intensa. A més del nostre home, la Junta comptava també amb dos metges més: Rafael Steva Mas¹¹ i Lluís Prats Soler¹². Aquests dos metges compartien amb Balmas les idees de renovació mèdica que els impulsa, com veurem més endavant, a participar en la fundació de l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona. Aquests metges rebien consultes o denúncies relacionades amb la salut pública d'institucions o particulars i, després de fer una aproximació i anàlisi de l'afer en qüestió, gairebé sempre sota els criteris del neohipocratismes que imbuïa la seva actuació mèdica, elaboraven informes i dictàmens que servien perquè les autoritats prenguessin les decisions pertinents. La feina de la Junta es concentrà principalment en tres àmbits: la higiene urbana, la supervisió de la qualitat dels aliments i el control de l'activitat manufacturera.

Pau Balmas completava la seva presència professional en els organismes sanitaris públics amb la seva actuació al Tribunal del Protomedicat. El nostre home hi participà com a examinador durant el període 1776-1779, exercint d'aquesta manera una responsabilitat important atesa la significació que el Tribunal tenia

9. Sobre la política de juntes sanitàries a Espanya i la seva estructura centralista sota el règim borbònic vegeu: RODRÍGUEZ (1988), (1990) i VARELA (1998).

10. Sobre les idees hipocràtiques en la medicina del segle XVIII vegeu: RILEY, (1987), SARGENT (1982) i DESAIVE (1972).

11. Es coneixen molt poques dades de la biografia de Rafael Steva Mas. Per conèixer la seva trajectòria en les institucions mèdiques de l'època, així com els seus vincles familiars en la nissaga Steva de metges vegeu ZARZOSO (2003).

12. Un breu esbós de la vida de Lluís Prats el trobareu a CALBET (1981-1984), Vol. 2, p. 218.

en el control i regulació de la sanitat en general i en la trajectòria professional dels metges i sanitaris que s'hi sotmetien¹³.

A banda de la seva carrera mèdica, Balmas també va mostrar un interès pregon per altres ciències, sobretot per la meteorologia i la botànica. En aquest sentit, el trobem involucrat el 1764 en la fundació d'una nova institució científica a Barcelona: la Conferència Fisicomatemàtica Experimental¹⁴.

Pau Balmas va jugar un paper significatiu en els primers anys d'aquesta institució. Interessat per la botànica, s'inscrivé a la secció d'aquesta ciència, ostentantne els càrrecs de director durant els períodes de 1765 a 1773 i de 1777 a 1785, i de revisor de la mateixa direcció entre 1774 i 1776¹⁵. Aquesta tasca al capdavant de la direcció de botànica de l'Acadèmia li donà un cert prestigi entre els botànics peninsulars, cosa que féu que l'any 1783 fos nomenat corresponsal del Jardí botànic de Madrid¹⁶. En el decurs de les sessions acadèmiques llegí diverses memòries, totes perdudes excepte l'esborrany d'una dedicada a l'aurora boreal esdevinguda a Barcelona l'any 1769¹⁷.

La fita més significativa en la trajectòria professional de Pau Balmas és amb tota seguretat el paper que va jugar en la creació de l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona. Un dels esdeveniments més rellevants en l'avenç de la medicina al nostre país i que fa passar al nostre metge a la història d'aquesta disciplina com un dels seus renovadors més importants a la Catalunya del segle XVIII. Efectivament, Balmas formà part del reduït grup de metges barcelonins que el 2 de juliol de 1770 s'aplegaren en conferència per iniciar el procés de creació de la nova institució¹⁸.

Encarregat dels afers relacionats amb la meteorologia, el nostre home començava aviat a posar en pràctica els principis i objectius de la nova corporació. Hi llegí una memòria, justament una setmana després que l'Acadèmia iniciés la seva singladura, i que ens pot servir de botó de mostra per fer-nos una idea de com es desenvolupaven les sessions acadèmiques i quina mena de continguts s'hi tractaven. Ens referim a la memòria que llegí davant de la resta d'acadèmics el dia 10 de juliol de 1770 i que tracta de la curació d'un cas de tètanus¹⁹. En aquest treball Balmas ens descriu la història clínica de l'afecció tetànica d'un pacient que ell va atendre a l'Hospital de la Santa Creu. Hi detalla el quadre clínic

13. Vegeu: JORDI (1997), p. 835836 i DANON (1996), p. 205218.

14. Per a conèixer la història de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona vegeu: IGLESIES (1964) i NIETO (2000).

15. Vegeu expedient de Pau Balmas a l'Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

16. Vegeu CAMARASA (1989), p.74.

17. Malgrat no disposar dels manuscrits originals, coneixem els títols i les dates de lectura d'aquestes memòries: Tratado del fuego, 1768; Sobre el narciso, llamado en catalán "liliri de Nadal", 1768; Sobre el jacinto o "junquillo", 1769; i Observaciones termométricas, 1769. Vegeu BERNAT, Pasqual (2010), p. 53.

18. De fet, el grup de metges fundadors de l'Acadèmia només tenia sis membres. A Balmas l'acompanyaven: Pere Güell, Ignasi Montaner, Josep Ignasi Sanponts, Lluís Prats i Bonaventura Casals. Vegeu ZARZOSO, (2004), p.153.

19. BALMAS (1798).

del malalt i la teràpia que utilitzà per combatre la síndrome. I això ho fa descrivint minuciosament tota la simptomatologia observada i el tractament subministrat. Després d'aquesta descripció, el nostre metge ens diu que la malaltia observada pertany “á la clase quarta spasmi, órden segundo spasmi generales tonici, género séptimo tetanus, especie tercera tetanus opistotonicus”. Una diagnosi basada en els criteris nosològics de François Boissier de Sauvages, que establí una classificació de les entitats morbosos basades en la simptomatologia clínica i dividides en classes, ordres, gèneres i espècies²⁰. Davant les experiències fallides amb l'ús de les teràpies tradicionals en casos anteriors de tètanus, el nostre metge, defugint les pràctiques establertes i apostant per la recerca experimental de nous tractaments, decidí utilitzar com a medicament principal per combatre la tetània a què s'enfrontava l'extracte de jusquiam (*Hyoscyanus niger*)²¹, un remei utilitzat contra les convulsions en general i que Balmas cregué que, per analogia —un dels principals símptomes del tètanus són les convulsions— podia ésser efectiu en el cas que tractava. La narració del nostre home conclouïa confirmant el guariment del seu pacient, tot un èxit si tenim en compte que, segons el mateix Balmas, en els darrers trenta anys tots els pacients ingressats a l'Hospital amb aquesta mateixa patologia havien mort.

La memòria va ser contestada per Lluís Prats, acadèmic i company de Balmas a la Junta de Sanitat, qui, d'una forma elegant, criticava que el seu col·lega no hagués provat els banys d'aigua freda que prescrivia Hipòcrates en casos similars. Una crítica que, tanmateix, s'esvaïa ràpidament quan Prats elogiava la gosadia de Balmas en la seva aposta pel jusquiam. L'acadèmic es referia, tothora, al nostre home com a “observador”, cosa que abona la idea d'una nova concepció del metge com a agent actiu davant la malaltia, reflexiu davant el quadre clínic que se li presenta i decidit a emprendre les teràpies i actuacions que les observacions fetes i l'experiència acumulada li suggereixen.

Tota aquesta actuació pública del nostre home li atorgà una projecció social que li permeté figurar entre els metges barcelonins més reputats. El metge Balmas va gaudir d'una gran requesta a la capital catalana, amb una àmplia clientela en què figuraven nombrosos membres de famílies importants, així com clergues de diverses institucions religioses com ara els preveres de Santa Maria del Mar, el Pi i Sant Pere de Barcelona. Una clientela que el proveí de substancials ingressos que acumulats al llarg de la seva vida constituïren un patrimoni gens menyspreable²².

Casat amb Margarida Simon sembla que va tenir diversos fills que no el van sobreviure. En no tenir successors el seu patrimoni va passar a l'Hospital de la Santa Creu. Pau Balmas va morir a Barcelona pel febrer de 1789.

---

20. Sobre Sauvages i la seva contribució a la classificació de les malalties vegeu: KING (1966) i MARTIN (1990).

21. Sobre les virtuts curatives d'aquesta planta vegeu FONT (1962), p. 571576.

22. Vegeu ZARZOSO (2004), p. 238.

JOSEP PASQUAL, DES DEL TERRITORI

Nascut a Sallent a mitjans del segle XVIII i mort a Vic en la segona dècada del XIX, va aconseguir el grau de doctor en Medicina a la Universitat de Cervera el dia 4 d'abril de 1766. El 1770 era metge de Gurb. A finals de l'any 1771, va sol·licitar la plaça de metge de l'Hospital General de Pobres Malalts de Vic, aleshores vacant per la mort del metge Francesc Masnou. Pasqual, per obtenir la plaça, va haver d'opositar competint amb els metges Josep Torner i Josep Oms²³.

L'any 1783 Pasqual publicava el seu *Discurso sobre el saludable y seguro método de hacer levantar los enfermos de la cama*. L'obra, que Pasqual dedicava als metges novells, sostenia la tesi que d'acord amb el mecanisme de la circulació sanguínia i el conjunt de lleis físiques que regulen el fluid hemàtic, el fet d'aixecar els malalts del llit reportava canvis beneficiosos en la distribució de l'humor sanguini. Amb aquesta acció es "tallaven els efectes perniciosos de l'ímpetu de la sang vers el cap". A més, el fet d'abandonar el llit airejava els malalts enfebrats ajudantlos a rebaixar la temperatura corporal. Pasqual, per tal de vèncer les nombroses objeccions que aquesta pràctica havia suscitat, citava en aquesta obra nombroses autoritats mèdiques que avalaven el mètode proposat. També hi afegia una llista de casos experimentats per ell mateix que corroboraven els èxits d'aquesta mesura terapèutica²⁴.

Pasqual va ser un dels precursors de la pràctica de la Inoculació preventiva contra la verola a Catalunya. Delerós de comprovar els efectes positius de la inoculació, va assajar primer entre els seus familiars i seguidament començà a divulgar aquesta pràctica per tota la comarca. En aquest sentit el 1775 Pasqual afirmava que "...Díez y ocho años hace que empecé el primero de estas tierras a inocular, lo he continuado felizmente, y lo han seguido un hermano, y cuñado míos en sus respectivos hijos, en testimonio de la seguridad de esta practica. La gente lo ha observado con gusto, lo han admirado muchos, lo han deseado algunos, y con todo estan sufriendo que se les arrebatan de sus ojos, y corazones los hijos, y amigos, fluctuando perpetuamente entre el deseo frio, y el temor infundado"²⁵.

Sembla que Pasqual va estar al capdavant del grup de metges que va redactar l'escrit *Interes de todo el mundo: la formación de los hombres, la perfeccion de los médicos*²⁶. Aquesta obra és un recull de consells i recomanacions dirigits als metges joves. S'adverteix als nous professionals que el coneixement mèdic es basa en l'observació, neix de la pràctica, i no s'ha d'amagar darrera d'especulacions teòriques. En aquesta direcció, Josep Pasqual, entusiasta defensor de l'observació clínica, es mostrava molt escèptic de la ciència que es pot aprendre en els llibres. Suggeria que "cada 25 o 50 años se hiciese un

---

23. Trobareu les principals dades biogràfiques de Pasqual a GORINA (1991) I BERNAT (2010), p. 184187.

24. PASQUAL (1783). Vegeu també GORINA (1991), p. 6979.

25. Sobre la inoculació de la verola vegeu GORINA (1991), p. 8192.

26. PASQUAL (1803).

expurgatorio de libros de medicina, y se prohibiesen rigurosamente los inútiles o los malos; pues estos matan aun desde la sepultura de sus Autores”²⁷.

També va participar, juntament amb altres metges vigatans, en la redacció de dos informes sobre malalties epidèmiques i el seu tractament i prevenció en els anys 1803 i 1810²⁸.

Pel que fa a la seva aportació a l' Acadèmia MédicoPràctica, si bé no va formar part del grup de metges fundacional, sí que el veiem ben aviat demanant l'ingrés. Efectivament, el dia 3 de desembre de 1770, sis mesos després de la creació de la nova institució, adreçava una carta al secretari sol·licitant la seva admissió. Una sol·licitud que va ser acceptada de forma unànime per tots els components de la Junta²⁹.

D'aquesta manera Pasqual esdevenia el primer metge de fora de Barcelona que demanava l'ingrés en la nova corporació, convertint-se en el primer soci corresponsal. Una tasca que dugué, principalment, enviant durant gairebé trenta anys les taules meteorològicomèdiques, una sèrie d'escrits on recollia nombroses observacions sobre les epidèmies de la comarca de Vic, comentaris i reflexions sobre les seves experiències personals i altres dades relacionades amb factors ambientals que podien influir en l'estat sanitari de la població.

En aquest sentit, l'aportació de Pasqual a l'Acadèmia esdevenia de gran importància, ja que un dels principals objectius d'aquesta institució, en el marc dels seus plantejaments innovadors i renovadors, i seguint el neohipocratism que impregnava les concepcions mèdiques de l'època, era l'estudi de la influència dels factors ambientals en l'origen i desenvolupament de malalties de caràcter epidèmic. El nostre metge, situat a Vic, però amb un radi assistencial que abastava els cinquanta quilòmetres, era un agent observador de primera magnitud de les circumstàncies sanitàries que tenien lloc a la Catalunya central. Els seus informes arribaven periòdicament a Barcelona i eren acollits amb un reconeixement constant. D'aquests reports cal destacar-ne, com a exemple: el Compendio Histórico de las enfermedades epidémicas y sus sucesiones, observadas en una buena parte del Llano de Vic, Las observaciones meteorológicas hechas en Gurb en los meses de Enero, Febrero y Marzo de 1771, Descripción histórica de las enfermedades que en el otoño de 1769 reinaron epidémicamente en Suria, a cuya epidemia asistió el mismo observador i la Historia y reflexiones trabajadas por el Dr. Pasqual cerca las enfermedades epidémicas que molestaron los habitantes de Navarcles des del mes de Xbre de 1770 hasta Junio de 1771 en cuyo tiempo pasó dicho socio a cortar la epidemia³⁰.

Juntament amb el seu germà Antoni és l'autor del Memorial sobre la colocación de un órgano en una de las salas del Hospital de Vic, escrit que es va publicar en el recull de memòries de l'Acadèmia l'any 1798. En aquest treball es defensen

---

27. HERVÁS (2005).

28. BERNAT (2010), p. 184187.

29. GORINA (1991).

30. GORINA (1991), p. 44.

els avantatges de la música com a recomfortador dels neguits i angoixes dels pacients. Fins i tot se suggereix la interpretació d'una peça musical per tal d'acompanyar els últims moments dels malalts quan eren a punt de morir. També es remarcaven els beneficis i repercussions favorables de la música sobre els infermers encarregats de l'assistència directa dels desnonats i moribunds³¹.

Pasqual, que també era membre de la Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, mantingué una fluida correspondència amb els acadèmics barcelonins sobre qüestions relacionades amb la disciplina mèdica. Els demanava informació sobre les novetats bibliogràfiques, els consultava sobre afers pràctics de la professió i els sol·licitava consell sobre decisions terapèutiques i metodològiques. El nostre metge veia en l'Acadèmia un referent indefugible per assegurar una pràctica mèdica eficaç, imbuïda dels plantejaments d'una medicina moderna que volia ser efectiva.

Amb tot, no sempre va aconseguir que les decisions preses, fins i tot amb l'aval dels companys de la capital, restessin lliures de polèmica. És el cas de les actuacions del nostre facultatiu entorn el guariment de la sífilis.

Entre les nombroses fórmules magistrals ideades durant l'època per combatre aquesta malaltia destacava el Sublimat Corrosiu, compost mercurial recomanat pel metge vienès Van Swieten. Pasqual, assabentat dels bons resultats obtinguts pels seus col·legues barcelonins va decidir receptar aquest específic als malalts de sífilis que visitava en l'Hospital de Vic. Però, tan bon puni anuncià el seu propòsit, la iniciativa va ser rebutjada per l'apotecari de l'Hospital, al·legant la seva toxicitat. La difusió d'aquest fet va provocar la controvèrsia entre la classe mèdica vigatana. Es van formar dos bàndols: els defensors de les virtuts terapèutiques del preparat i els que el consideraven com a verí. Gaspar Armengol, metge militar destinat a Vic i detractor del Sublimat Corrosiu, va publicar la memòria titulada *Historia Médico Práctica que por diálogos manifiesta algunas medicinas que baxo el apellido de específico remedio obtienen en si un poderoso veneno* en la qual, sense anomenar en cap moment Pasqual, carregava contra els preparats mercurials com a medicaments d'ús intern³². Tanmateix, el nostre metge, sentintse plenament al·ludit, va respondre amb la *Respuesta crítico Apologética del Dr. Josef Pasqual a la Historia Medico Practica del Dr. Don Gaspar Armengol*³³. Aquesta memòria consta de dues parts ben diferenciades. En la primera, Pasqual dedica tota l'atenció en desmuntar i rebatre les afirmacions d'Armengol. Així, després d'un pròleg explicatiu, en el qual relata la història dels esdeveniments que el van dur a redactar una rèplica vindicativa, Pasqual respon metòdicament a cadascun dels tres diàlegs de l'obra de l'adversari. També inclou unes puntualitzacions referents als casos clínics comentats pel seu detractor. El nostre home, en la segona part de l'obra, i amb l'aval de les experiències dels companys acadèmics de Barcelona, explicità el conjunt de prevencions i de raons científiques que justificaven l'ús terapèutic del Sublimat Corrosiu. Atribueix

31. PASQUAL (1798).

32. Vegeu ARMENGOL (1772). Sobre Gaspar Armengol i la polèmica amb Pasqual vegeu BERNAT (2010), p. 3740.

33. PASQUAL (sense data).

l'eficàcia del mercuri a la seva capacitat per a penetrar en els humors corporals, valorant també la seva solubilitat en alguns líquids, cosa que fa disminuir el seu poder tòxic.

En tot moment el nostre home comptà amb el suport explícit de l'Acadèmia en les seves argumentacions a favor de l'ús terapèutic del mercuri, cosa que, probablement, suscità la utilització d'aquesta polèmica per part dels adversaris de la consolidació del projecte acadèmic com a un nou front d'hostilitats. En aquest sentit, pren valor la idea de crítica a la institució barcelonina vehiculada en l'opuscle contra els mètodes mercurials proposats per Pasqual que redactà el metge militar Jaume Menós.

Seguint els resultats de les recerques de l'historiador Alfons Zarzoso, el treball de Menós anava més lluny que una mera crítica a l'ús del mercuri proposat per Pasqual i esdevenia una crítica contundent als metges de l'Acadèmia, als quals ridiculitzava i arribava a titllar d'assassins en preconitzar un verí com el sublimat corrosiu com a remei. Unes acusacions que es recreaven en blasmar la metodologia de treball que seguien els metges acadèmics, nova i de base empírica i encaminada a la consecució d'una medicina moderna i científica. Unes crítiques que desvetllen un rerefons de lluita corporativa en la qual Menós representaria l'ortodòxia de l'estatus quo en defensa de la jerarquització de la medicina i de les seves prebendes tradicionals front a l'atac desestabilitzador que representaven les noves concepcions de Josep Pasqual i els seus col·legues acadèmics³⁴.

Sembla que totes aquestes desavinences van causar un cert desànim en els rengles dels metges acadèmics, la qual cosa va provocar que la nova institució s'instal·lés en una dinàmica alentida que en algun moment féu trontollar el projecte d'una forma alarmant. Segons Núria Gorina, la reactivació que s'observa a partir de l'any 1779 es deu en gran mesura a la intervenció de Pasqual, que en trobar-se a Barcelona amb Jaume Bonells, un dels metges impulsors tant de l'Acadèmia de Ciències com de la Mèdico Pràctica, i tractar de la situació de davallada aconseguiren un nou impuls que seria determinant per a la consolidació final³⁵. Una consolidació a la qual el nostre metge contribuí, com ja hem vist, amb actuacions constants i amb la participació en projectes de volada com la comissió que l'any 1785 dictaminava sobre l'augment d'apoplexies i de morts sobtades a la ciutat de Barcelona.

JOSEP COLL I DORCA, UNA PROMESA ESVAÏDA

Josep Coll i Dorca va néixer a Torelló l'1 de juny de 1764³⁶. Va ser el fill únic de Francesc Coll i de Josepa Dorca. Féu els primers estudis a Torelló i va passar

---

34. Vegeu ZARZOSO (2004), p. 150 i següents.

35. GORINA (1991), p. 3536.

36. La biografia més detallada de Coll i Dorca és la que escrigué el seu amic Bernat Vaquer. Vegeu VAQUER (1802). Vegeu també: BERNAT (2013a), p. 3548.

a Vic a estudiar en el seu Seminari, on va cursar humanitats. A quinze anys va ingressar a la Universitat de Cervera per estudiar filosofia.

Tant per part de pare com de mare, el nostre home tenia avantpassats relacionats amb l'exercici de la sanitat. Diversos membres de la família Coll havien sigut apotecaris, mentre que per la banda dels Dorca alguns dels seus membres havien exercit la medicina. Aquests antecedents van ser determinants perquè el jove estudiant dirigís les seves passes cap a la carrera mèdica. Una carrera que va cursar a la Universitat de Cervera i que, segons Bernat Vaquer, va seguir i concloure recollint tots els èxits possibles. Uns èxits que, segons el mateix Vaquer, sempre biògraf apassionat del seu amic, van fer exclamar a molts que "desde la fundación de la Universidad, no había salido de los cursos de Medicina otro Coll"³⁷.

Tanmateix, una vegada doctorat el 16 d'abril de 1787, el seu estat d'ànim decaïgut, afectat pel que Vaquer anomenava "una hipocondria", l'impedí de posar en pràctica els seus coneixements de medicina. Passà, aleshores, una temporada a Torelló prenent banys al Ter per millorar el seu estat, però en veure que els banys no sorgien efecte, la família decidí enviarlo a Barcelona. Perquè, segons Vaquer, "En Barcelona ciudad verdaderamente insigne, se procuró divertir á Coll por todos los caminos posibles, y aun darle una ocupacion propia de su estado, puesto que la ociosidad no divierte"³⁸.

A Barcelona sembla que no tingué, efectivament, temps per al lleure, ja que de seguida es va fer un cercle de coneixences professionals que ben segur van ajudar a situarlo en els cenacles mèdics de la capital catalana. En aquest sentit, Coll va establir relacions amb metges influents com Francesc Salvà i Campillo o Vicenç Mitjavila, tots dos metges de la família reial i catedràtics de Clínica a la ciutat. També entrà en contacte amb Pedro Díaz Valdés, inquisidor que esdevindria bisbe de la ciutat comtal i home de lletres i il·lustrat. Sembla, però, que el contacte barceloní més important va ser el que va mantenir amb el metge torellonenc Pau Balmas. Aquest ben posicionat convilatà, que allotjà Coll a casa seva, degué jugar un paper important per tal que el jove i recent arribat metge aconseguís guanyar, el maig de 1788, l'oposició per fer de metge a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona, on Balmas, com ja hem vist, era metge titular.

La feina de metge a l'hospital sembla que el fatigava excessivament, posant en perill la seva salut sempre precària. Per aquesta raó decidí abandonar-la i tornar a Torelló per referse. Però aquest retorn a la vila nadiua va ser una experiència que encara va torbar més l'estat d'ànim del nostre home. Un conflicte amb un metge local sembla ser la causa d'aquesta dissort. Veiem com ens ho explica el mateix Vaquer:

"A los manejos de un médico de aquella tierra [Torelló] se devió que se empezase á gritar por allí, que Coll era un ignorante en Medicina, y así se vió de repente no solo enfermo, pero aun sin fama ni honor entre el vulgo.

---

37. VAQUER, (1802), p. 9.

38. *Ibidem*, p. 10.

Ayer honrado de los doctos Cervarienses, y Barceloneses como el jóven de mayor bulto de su tiempo, y hoy juzgado por los idiotas de su patria, como indigno de una Villa arrinconada”³⁹.

Malgrat que alguns prohoms de la vila, com membres de les famílies Parrella i Espona, intercediren per tallar la brama calumniadora, Coll, dolgut per les enraonies dels seus convilatans, decidí abandonar de nou Torelló per cercar a Barcelona la pau que la seva “hipocondria” reclamava.

A Barcelona començà a portar una vida tranquil·la i metòdica. Segons Vaquer, l'existència de Coll en aquella època es desenvolupava d'acord amb un “plan filosófico”, oración, estudio, y un rato de tertulia cada día”. Són anys, els primers de la dècada de 1790, que Coll dedica a l'estudi de la química i la física. Dues disciplines, que seguint Vaquer, exerciren sobre Coll una acció balsàmica, ja que eren disciplines pròpies “para levantar al hombre hasta su criador, cuya contemplacion nos eleva de sobre el polvo que nos rodea”⁴⁰.

I hagués continuat sota les directrius d'aquest “plan filosófico” si no hagués prevalgut la voluntat paterna de canviar l'estat cèlibe del nostre protagonista vers l'estat civil del matrimoni. Coll, sense cap possibilitat de negació, hagué d'acceptar aquesta voluntat. I, sempre segons Vaquer, “Luego pues que encontré una esposa de la que se pudiese esperar, que no sería embarazo á su virtud y estudio”, es casà, el 16 d'abril de 1792, amb Marta Joves, filla única d'una família de comerciants de Barcelona.

L'ambient polític i social derivat de la Revolució Francesa, que també tenia els seus reflexos en la Societat catalana de l'època, el feu prendre interès per dotarse d'un cos argumental prou sòlid per rebatre, segons Vaquer, les idees “de la nueva secta de libertinos, que se dexaba ver en Europa”. I és que la proximitat de la frontera francesa determinà que Catalunya fos una porta d'entrada de les idees revolucionàries.

En aquest sentit, Coll no romangué indiferent durant la Guerra Gran que enfrontà la Corona espanyola amb la Convenció francesa. Com a reacció a l'ofensiva que l'exèrcit francès empenyé durant l'estiu i tardor de 1794 i que culminà amb la caiguda de Figueres el 28 de novembre, encenent totes les alarmes, el nostre home escrigué una exhortació al poble català perquè es mobilitzés en defensa de la pàtria i la religió davant l'amenaça dels revolucionaris francesos. L'escrit es publica el 8 de desembre d'aquell mateix any a les pàgines del Diari de Barcelona⁴¹.

Totes aquestes circumstàncies, tanmateix, no distraueren el nostre home de la seva activitat científica. L'exercici de la pràctica mèdica i el coneixement científic de la medicina de Coll i Dorca s'ha d'inserir en el context històric en què se circumscrigué la seva activitat. En aquest sentit, la medicina del segle XVIII no va ser una pràctica amb un corpus metodològic i ideològic únic. Van coexistir

---

39. *Ibidem*, p.12.

40. *Ibidem*, p.13

41. Vegeu *Diario de Barcelona*, núm. 341 del dia 8 de desembre de 1794.

diferents maneres de contemplarla. Des de la més pura superstició mèdica fins a les concepcions mecanicistes a ultrança, passant per la visió vitalista, van tenir cabuda en la forma d'afrontar no tan sols els estats mòrbids, sinó també la mateixa definició de les lleis que regeixen la matèria viva⁴².

La superstició mèdica seguia vigent en els anys centrals del segle XVIII, i no només en les zones incultes de la població europea, sinó a les grans ciutats i en els nivells de la societat més genuïnament més il·lustrats. El tret més visible d'aquesta medicina crèdula el constituïa la proliferació de xarlatans engalipadors. Hi va haver xarlatans de tots els llinatges i colors, des dels elegants i cosmopolites, a la manera de Casanova, Cagliostro i John Taylor, fins els que no van passar de vendre pomades meravelloses a les fires rurals del seu país. Si bé la superstició mèdica ha existit sempre, en cada època s'ha manifestat d'una forma singular. Durant la Il·lustració es va revestir d'una pretensió "científica". Una disfressa que era conjuntural degut a la necessitat d'acomodarse a l'enorme prestigi adquirit pel saber fisicomatemàtic i l'esperança que aquest avenç suscitava en l'opinió pública. Una opinió àvida de novetats i remeis espectaculars, i que trobava en els discursos abrandats i les solucions miraculoses d'aquests taumaturgs la satisfacció de les seves expectatives⁴³.

Al mateix temps, el debat que enfrontava mecanicistes i vitalistes prenia en la medicina una intensitat particular que determinava escoles amb seguidors apassionats. El mecanicisme, que considerava la matèria viva sotmesa només a les lleis de la mecànica sense l'acció de cap força vital intangible, era la visió que congregava més adeptes. Els descobriments contemporanis de la física i de la química, amb l'establiment de lleis matemàtiques que semblaven universals, feia que molts metges veiessin factible una transposició directa d'aquestes lleis al conjunt de la matèria viva i, en particular, al mateix cos humà. Això no significava que una bona part de metges també abraressin les idees vitalistes, encarnades per la creença en una força vital de naturalesa desconeguda que animava la matèria viva i que regia l'harmonia fisiològica dels éssers vius. Un vitalisme que no es reduïa només a l'especulació teòrica, sinó que també cercava en l'evidència experimental la confirmació dels seus pressupostos⁴⁴.

Josep Coll i Dorca no se sostragué d'aquest context i, fill de la seva època, estigué ben al corrent de tot el que passava en la cuina doctrinal de la medicina del seu temps. De fet, després de la lectura dels seus textos mèdics podem afirmar que el nostre home s'arreglerava en una posició eclèctica entre mecanicisme i vitalisme. Si bé no podem dir que va ser un mecanicista convençut, sí que podem dir que en la seves concepcions mèdiques predominava una interpretació basada en els fets observats, sovint expressions universals d'unes lleis que actuen de forma regular. Això no treia que donés a les forces intangibles de la naturalesa un protagonisme essencial a l'hora d'explicar no només les patologies que observava

---

42. Una bona crònica de la medicina del segle XVIII la trobareu a PORTER, (1995).

43. Sobre les manifestacions heterodoxes de la medicina i de la ciència del segle XVIII vegeu WEBSTER, (1982).

44. El debat entre mecanicistes i vitalistes queda ben recollit en SCHUBERTSOLDERN (1962).

i descrivia, sinó també a l'hora de definir i caracteritzar la mateixa essència dels mecanismes de la vida en general.

Seguint aquestes coordenades, el nostre home continuà la seva tasca com a metge i científic. El trobem participant activament en els debats mèdics de la comunitat científica de Barcelona amb una forta implicació en les tasques i projectes de l'Acadèmia MèdicoPràctica de la ciutat, de la qual n'arribà a esdevenir-ne segon secretari, Institució on llegí el gener de 1791 una memòria sobre una "Disuria histéricofebriosa" que és el relat d'un cas d'una pacient que presentava un quadre de símptomes associats a la dificultat en la micció associada a la presència de febre⁴⁵. En aquesta memòria Coll ens mostra una forma d'afrontar les malalties des d'una perspectiva plenament moderna. Presentava el cas com un exemple de dificultat diagnòstica, atesa la diversitat de símptomes i la poca resposta als medicaments habitualment prescrits en casos similars. Davant d'aquesta dificultat, Coll practicà d'una forma conscient el diagnòstic diferencial. Després d'una observació acurada de la pacient, descartava la possibilitat de la presència d'un càlcul renal o sorreta en l'aparell urinari. D'acord amb la història de la malalta, amb un període extens de malenconia i tristesa, acabà pensant que l'origen de la malaltia era de naturalesa nerviosa. Tanmateix la presència de febre intermitent el feia dubtar. Finalment, després d'un procés d'inducció lògica, conclouia que:

"La causa que se puede juzgar tuvo mas influxo en la enfermedad, es á saber, la tristeza que afligió tanto á la paciente antes de enfermar, poco puede ilustrarnos en la duda presente, pues consta por la observacion que aquella pasion de ánimo ha producido varias veces una y otra de las enfermedades de nuestra qüestion, calentura intermitente y afecto histérico ; aunque es cierto que mas freqüentemente produce la última. El temperamento melancólico, estado habitual y medrosa de la paciente, el poco efecto que se experimentó de los remedios regulares que se aplicaron constantemente para afloxar la tension y espasmo, el ataque y terminacion repentinos de las accesiones, la falta de fiebre y de todos los síntomas con que van acompañadas regularmente las calenturas intermitentes, hacen creer de genio histérico la sobredicha enfermedad; pero la uniformidad y correspondencia de los paroxismos por periodos muy exáctos, y mas que esto la correccion de ellos conseguida por medio de la quina, persuaden mas que eran de casta de las calenturas intermitentes. Si las razones que favorecen á una y otra de las opiniones mencionadas fuesen convincentes, luego se podría terminar la disputa con una especie de composicion, admitiendo en el caso de mi observacion la existencia de las dos diferentes enfermedades citadas: en cuyo procedimiento estaria autorizado por Sauvages que entre las especies de. la terciana intermitente da lugar á una combinacion semejante, comprendiéndola baxo el nombre de terciana histérica. En este caso clasificaría mi enfermedad por una disuria febricosa histérica, expresando así en pocas palabras todo lo que yo comprendia en ella, y la colocaria en el género de las disurias, porque se presentaba

---

45. COLL 1798.

con caracteres mas ciertos y mas manifiestos de este género que con los de calentura, terciana o histerismo que mas obscuramente la acompañaban”⁴⁶.

Un diagnòstic que no només se sustentava en l'observació i l'experiència pròpies, sinó que també comptà amb el suport de dos altres metges, que Coll no cita, i el referent intel·lectual de grans facultatius de l'època com Sydenham i Van Swieten⁴⁷, abastament citats en la memòria com a conductors d'un procés de deducció clínica acurat.

En aquesta dècada de finals del segle XVIII el nostre protagonista va treballar en la traducció del llatí d'un manual de fisiologia humana, acabat, segons Vaquer, l'any 1796. Aquest tractat, que es publicà l'any 1801, ja mort Coll, i que, segons Vaquer, era una “pieza la mejor que tiene la España en este genero”, recollia les concepcions fisiològiques més en voga de l'època. De fet, es tractava de la traducció de les *Institutione Physiologicae*⁴⁸ de Johann Friederich Blumenbach, professor en la facultat de medicina de Gotinga (Alemanya) i un dels principals defensors de les teories vitalistes⁴⁹. Coll degué triar aquest text, que va ser objecte de moltes traduccions arreu d'Europa, perquè probablement combregava amb les idees que s'hi exposaven. Entre aquestes idees cal destacar la que preconitzava l'existència d'una força vital o *nisus formativus*, “impuls configurador” o propietat del cos vivent d'adquirir, mantenir i regenerar la manera que li és pròpia. Aquesta idea, quan es traslladava a l'embriologia, sostenia que l'embrió es formava a partir de la matèria aportada pels “gèrmens” reproductors que iniciaven un procés dirigit i ordenat per aquesta força vital. (Epigenisme). Aquesta concepció estava enfrontada a la que sostenien molts altres metges i que preconitzava una preexistència del futur ésser en l'òvul femení, actuant l'esperma com a iniciador del desenvolupament embrionari (Preformacionisme). L'enfrontament entre epigenistes i preformacionistes va ser un debat constant durant tot el segle XVIII i bona part del XIX⁵⁰. El nostre home, doncs, sembla que s'arreglerava amb els epigenistes, una tendència que uns anys abans ja havia defensat a la mateixa Acadèmia de Medicina de Barcelona un científic tan influent com Antoni Martí i Franquès⁵¹.

El llibre no es va veure lliure de la crítica de la comunitat mèdica del moment que, com feia amb tota novetat editorial, va sotmetre'l a una anàlisi minuciosa. Els temes tractats eren, com ja hem dit, temes de controvèrsia i era lògic que

46. COLL (1798), p. 228.

47. Gerard Van Swieten va ser un metge holandès amb una forta tasca renovadora en la pràctica mèdica del segle XVIII. Basada en l'observació i la racionalitat, la seva obra va influir significativament en l'acció professional de molts metges europeus. Coll el cita sovint en la seva memòria. Per conèixer la vida i l'obra d'aquest facultatiu vegeu LAIN (1973), Vol. 5, p.8797.

48. Vegeu BLUMENBACH (1787).

49. Sobre Blumenbach i les seves idees fisiològiques vegeu HALL (1975), Vol. 2, p. 99105.

50. Un bon relat sobre la història de les concepcions embrionàries i l'enfrontament entre preformacionistes i epigenistes el trobareu a: GASKING1967 i ROE (1981).

51. Antoni Martí i Franquès va ser un científic tarragoní, membre de les acadèmies científiques de Barcelona, que va destacar per les seves aportacions en el camp de la química, sobretot en el càlcul dels diversos gasos que formen l'aire. També va fer aportacions sobre el coneixement de la reproducció de les plantes. En aquest darrer sentit vegeu BERNAT (2012).

sorgissin discrepàncies. Vaquer, sempre defensant l'amic, intentava minimitzar els desacords apuntant que:

“... si se hallaren en ella algunas cositas, que puedan parecer irregulares, como el propio movimiento de las venas hasta ahora concedido á las solas arterias, la animacion del feto á los quince dias, y algunas otras; esas mismas opiniones con la imparcialidad, y deferencia con que se publican, mas bien pueden deleytar, que ofender á los doctos”⁵².

Coll, malgrat ser encara un metge jove, degué gaudir d'una molt bona reputació científica, ja que aquell mateix any 1796 va ser nomenat metge de la família reial, càrrec honorífic gens fàcil d'obtenir i que requeria un ascendent professional ben contrastat. Una reputació que també li va obrir les portes de la docència mèdica en ser considerat com un dels principals candidats a les càtedres de clínica que l'Acadèmia MèdicoPràctica projectava desenvolupar en aquells moments.

L'ensenyament pràctic de la medicina, mitjançant la creació d'una càtedra de medicina clínica, era un dels anhels més cobejats dels metges de l'Acadèmia que veien en aquest instrument docent l'oportunitat de reforçar el seu projecte de redreçament de la medicina catalana. La concreció d'aquet projecte comportava la possibilitat que els acadèmics controlessin la part final de la formació dels metges catalans, allunyantlos dels ensenyaments especulatius que havien rebut a Cervera o Osca. S'intentava d'aquesta manera avançar en el coneixement de les malalties a partir d'una observació directa de les mateixes i mostrar la utilitat que es podia derivar d'una medicina construïda com el producte resultant de la combinació de l'experiència i la raó⁵³. Aquesta candidatura del nostre metge ens permet situarlo de nou en les posicions més avançades de la concepció mèdica de la seva època, mostrantnos la seva figura com una de les joves promeses de la medicina catalana. Unes perspectives professionals i personals que es veieren truncades per una mort que arribà massa aviat, el 19 de març de 1800 quan només tenia trentacinc anys.

CONCLUSIONS

A tall de conclusió, el primer que podem dir d'aquests tres metges osonencs és que, Pasqual des del territori i Balmas i Coll des de la mateixa capital catalana, van jugar un paper important en la creació, impuls i consolidació de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona. Si Balmas va serne un dels fundadors, Pasqual gairebé també se'n pot considerar atesa la seva primerenca incorporació i amb l'entusiasme amb què s'incorporà. Coll, més jove, representava una segona generació que recollia els primers fruits de la nova institució i que, en responsabilitzarse de la secretaria i participarhi activament, ajudava a la consolidació del projecte que com hem vist no va ser gens fàcil en les primeres dècades de singladura.

Tots tres eren metges que amb la seva actuació i pensament encarnaven les premisses de la nova medicina que a l'època maldava per imposarse a les

52. VAQUER (1802), p. 17.

53. Sobre les càtedres de medicina clínica de Barcelona vegeu ZARZOSO (2003), p. 154194.

pràctiques inveterades i poc eficients que amb força encara dominaven l'esperit mèdic de sectors importants de la professió mèdica. L'empirisme, l'observació i el mètode inductiu que havia irromput en la ciència de l'època amb força, era recollit plenament per la voluntat professional dels nostres tres metges, segurs que era d'aquesta manera com s'havia de concretar la pràctica mèdica que havia de conduir a un redreç de la medicina al nostre país. Un redreç que tenia en l'Acadèmia MèdicoPràctica un dels principals elements constitutius i que cadascú d'ells va apuntalar des de la seva quotidianitat i àmbit professional.

Pau Balmas, Josep Pasqual i Josep Coll, amb les seves contribucions i amb les seves actituds, van esdevenir doncs, juntament amb el cada cop més ampli grup de metges renovadors de l'època, factors indispensables d'un progrés mèdic que reunit en acadèmia cercava la força institucional per vèncer les inèrcies immobilistes que ancoraven l'exercici de la medicina del nostre país en uns pressupostos cada cop més superats en l'entorn europeu més immediat.

BIBLIOGRAFIA

BALMAS, Pau. "Un caso de tétanos", Memorias de la Real Academia Médico Práctica de Barcelona, Madrid, Imprenta Real, 1798, p. 3134.

BERNAT, Pasqual. Científics d'Osona. Diccionari històric i biobibliogràfic dels científics nascuts o vinculats a Osona, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2010,

BERNAT, Pasqual. "Correcting Lazzaro Spallanzani. Antoni Martí Franquès' Contribution to the Knowledge of Sexual Reproduction of Plants (18th century). Dins: ROCAROSELL, A. (ed.). The Circulation of Science and Technology: Proceedings of the 4th International Conference of the ESHS, Barcelona, 1820 November 2010. Barcelona: SCHCTIEC, 2012, p. 990994.

BLUMENBACH, Johann Friedrich. Institutiones physiologicae, Gotinga, 1787. [Traducció de COLL DORCA, Josep. Física del cuerpo humano, o rudimentos fisiológicos acomodados a toda clase de literatos, Barcelona, Matheo Barceló, 1801 i COLL DORCA, Josep. Apéndice a la Física del cuerpo humano, o rudimentos fisiológicos sobre las funciones sexuales, Barcelona, Matheo Barceló, 1801].

CALBET CAMARASA, JOSEP MARIA; CORBELLA, JACINT. DICCIONARI BIOGRÀFIC DE METGES CATALANS. BARCELONA: RAFAEL DALMAU, 19811984. 3 VOLS.

CAMARASA, Josep Maria. Botànica i botànics als Països Catalans, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989.

COLL DORCA, Josep. "Disuria histérico febrinosa". Memorias de la Real Academia Médico Práctica de Barcelona, Madrid, Imprenta Real, 1798, p. 224240.

CORBELLA, J. Història de la Medicina Catalana, Barcelona, Edicions Dau, 2016. 2 vols.

DANON, Josep. "Médicos graduados en la Universidad de Cervera 17621775", Medicina e Historia, 2ª Época, 1976, núm. 58, p. 34.

DANON, Josep., Visió històrica de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona, Barcelona, Rafael Dalmau, 1978.

DANON, Josep. "Protomédicos y Protomedicato en Cataluña", Dynamis, núm. 16, 1996, p. 205218.

- DESAIVE, J. P. et al. Médecins, climat et épidémies a la fin du XVIII siècle. Paris, Mouton, 1972.
- FIGUEROLA PUJOL, Iris Abril. Iniciación al estudio de la sanidad en Cataluña (17201800), Tesi doctoral, universitat de Barcelona, 1982.
- FONT QUER, Pius. Plantas medicinales. El Dioscórides renovado, Barcelona, Editorial Labor, 1962.
- GASKING, Elizabeth B. Investigations into generation (16511828), Londres, Hutchinson of London, 1967.
- GORINA, Núria. Josep Pasqual i Campo. Una aportació desconeguda en la Medicina Catalana del setcents, Barcelona, Fundació Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, 1991.
- HALL S. Thomas. History of general physiology, Chicago i Londres, The University of Chicago Press, 1975.
- HERVÀS i PUYAL, Carles. "La medicina i els metges segons el pensament de Josep Pasqual i Campo (Vic, 1803)", Gimbernat, 2005, 43, p. 135143.
- HUGUET, Teresa. "L'Hospital de la Santa Creu". A: GARCIA, Albert et alt. Medicina i farmàcia. Barcelona 1700. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2011, p.184223.
- IGLÉSIES, Josep. La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, 1964
- JORDI GONZALEZ, Ramon. Aportació a la història de la farmàcia catalana: 12851997, Barcelona, Fundació Uriach, 1997.
- KING, L. S. "Boissier de Sauvages and 18thcentury nosology", Bulletin of the History of Medicine, núm. 40, 1966, p. 4351
- King, L. S. "Empiricism and rationalism in the works of Thomas Sydenham", Bulletin of the history of medicine, núm. 44, (1970), p. 1–11.
- LAÍN ENTRALGO, Pedro (dir.). Historia Universal de la medicina. Barcelona, Salvat, 1973.
- LEONARD, A. "The theories of Thomas Sydenham (1624–1689)", Journal of the Royal College of Physicians of London, núm. 24, (1990), p. 141143.
- MARTIN, J. "Sauvage's nosology: medical enlightenment of the eighteenth century", A: CUNNINGHAMN, Andrew; FRENCH, Roger. (eds.), The medical enlightenment of the eighteenth century, Cambridge, Cambridge University Press, 1990), p. 111137.
- NIETOGALÁN, Agustí; ROCA ROSELL, Antoni (Coord). La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX: història, ciència i societat, Barcelona, Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona/Institut d'Estudis Catalans, 2000.
- PASQUAL CAMPO, Josep. Respuesta critico Apologetica del Dr Josef Pasqual a la Historia medico practica del Dr Dn Gaspar Armengol, Vic, Impremta de Tolosa, Sense data.
- PASQUAL CAMPO, Josep. Discurso sobre el saludable y seguro método de hacer levantar a los enfermos de la cama, para uso de los médicos principiantes, Barcelona, Eulàlia Piferrer, 1783.
- PASQUAL CAMPO, Josep i PASQUAL CAMPO, Antoni. "Memorial sobre la colocación de un órgano en una de las salas del Hospital de Vic", Memorias de la Real Academia MédicoPráctica de la ciudad de Barcelona, Madrid, Imprenta Real, 1798, pp. 173178.

PASQUAL CAMPO, Josep ET ALT. Interés de todo el mundo: la formación de los hombres, la perfección de los médicos. Vic, J. Dorca, 1803.

PORTER, Roy (ed). Medicine in the Enlightenment, Amsterdam, Rodopi, 1995.

RILEY, J. The Eighteenth Century Campaign to Avoid Disease. Londres, Macmillan, 1987.

RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban. "El resguardo de la salud. Administración sanitaria española en el siglo XVIII", *Dynamis*, 1988, Vol. 78, p. 145170;

RODRÍGUEZ OCAÑA, Esteban. "Organización sanitaria española en el siglo XVIII: las Juntas de sanidad". A: FERNANDEZ PÉREZ, J.; GONZALEZ TASCÓN, L. [ed.]. *Ciencia, Técnica y Estado en la España Ilustrada*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1990, p. 399411;

ROE, Shirley A. Matter, life and generation. 18th century embryology and the Haller-Wolf debate, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.

SARGENT, F. Hippocratic heritage. A history of ideas about weather and human health. Nova York, Pergamon Press, 1982.

SCHUBERTSOLDERN, Rainer. Mechanism and vitalism. Philosophical aspects of biology, Londres, Burns & Oates, 1962.

VAQUER, BERNAT. Compendio histórico de la vida del Dr. D. Josep Coll y Dorca, Cervera, 1802.

VARELA, Fernando. "El papel de la Junta Suprema de Sanidad en la política sanitaria española del siglo XVIII", *Dynamis*, 1998, núm.18, p. 315340.

VERDAGUER, Gerard. "La sanitat a Torelló". A: Programa de la festa major de Torelló, Torelló, Ajuntament de Torelló, 2008.

WEBSTER, Charles. From Paracelsus to Newton. Magic and the making of the modern science, Cambridge, Cambridge University Press, 1982

ZARZOSO, Alfons. Prevenció epidèmica i salut pública a la Barcelona del segle XVIII, Treball de recerca, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 1994.

ZARZOSO, Alfons. "El govern econòmic de la Junta de Sanitat de Barcelona en el segle XVIII". A: III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al Llarg de la història. Barcelona, L'Avenç, 1996.

ZARZOSO, Alfons. "Nuisances urbaines et santé publique à Barcelone sous l'Ancien Régime", *Cahiers du Centre d'Histoire "Espaces et Cultures de l'Université Clermont"*, 2001, Vol. 14, núm. 11, p. 8190;

ZARZOSO, Alfons. La pràctica mèdica a la Catalunya del segle XVIII, Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2003.

ZARZOSO, Alfons. Medicina i Il·lustració a Catalunya. La formació de l'Acadèmia MèdicoPràctica de Barcelona, Lleida, Pagès Editors, 2004.

ZARZOSO, Alfons. "La salut pública a Barcelona". A: VERNET, Joan i PARÉS (dirs). *La ciència en la història dels Països Catalans. II Del naixement de la ciència moderna a la Il·lustració*, València, Institut d'Estudis Catalans/Universitat de València, 2007, p. 669680.